

both at the level of bilateral cooperation and in the context of the European integration and North Atlantic Cooperation. One of the leading actors of these processes should be the most influential representatives of the Ukrainian diaspora - "thinkers".

Keywords: Ukrainian diaspora, national security of Ukraine, European integration, Ukrainian-Polish relations, bilateral cooperation.

УДК 323.26+340.11:32

В. О. КРУТІЙ

ЗМІНИ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Розглянуто вплив гібридної війни на політичну систему суспільства та її ключові підсистеми – інституційну, нормативну, функціональну, комунікативну, духовно-культурну. Вказано на сутнісні зміни, що відбуваються у вказаних підсистемах в умовах конфліктної взаємодії сторін, що беруть участь у гібридній війні.

Ключові слова: політична система суспільства, політичні інститути, політичні норми, політичні функції, політичні комунікації, політична свідомість, гібридна війна.

Крутий В.А. Изменения политической системы общества в условиях гибридной войны

Рассмотрено влияние гибридной войны на политическую систему общества и ее ключевые подсистемы - институциональную, нормативную, функциональную, коммуникативную, духовно-культурную. Указано на существенные изменения, происходящие в указанных подсистемах в условиях конфликтного взаимодействия сторон, участвующих в гибридной войне.

Ключевые слова: *политическая система общества, политические институты, политические нормы, политические функции, политические коммуникации, политическое сознание, гибридная война.*

Krutij Vadym. Changes in the political system of society in a hybrid war

The influence of the hybrid war on the political system of society and its key subsystems - institutional, normative, functional, communicative, spiritual and cultural - are considered. It is indicated on the essential changes occurring in the specified subsystems under the conditions of the conflict interaction of the parties involved in the hybrid war.

Keywords: *political system of society, political institutions, political norms, political functions, political communications, political consciousness, hybrid war.*

Існує доволі багато визначень гібридної війни. Наведемо одне з них, яке безпосередньо стосується викладених нижче міркувань щодо впливу гібридного різновиду бойових дій на політичну систему. Гібридна війна – це «воєнні дії, що здійснюються шляхом поєднання мілітарних, квазімілітарних, дипломатичних, інформаційних, економічних та інших засобів з метою досягнення стратегічних політичних цілей. Специфіка такого поєднання полягає в тому, що кожний із військових і невійськових способів ведення гібридного конфлікту застосовується у воєнних цілях і використовується як зброя... В прямому сенсі у ролі зброї, яка завдає ураження різного рівня системам противника, застосовуються всі інші невійськові засоби ведення гібридної війни»¹. Одночасно зазначимо, що політичною системою суспільства доцільно вважати цілісну й динамічну сукупність однотипних, доповнюючих одна одну ролей, відносин та інститутів влади, що «взаємодіють на основі єдиних норм і цінностей, домінуючих у суспільстві соціальних груп, які задаються інтересами і дозволяють їм реалізовувати свої цілі й наміри»².

Гібридна війна, виходячи з притаманної їй властивості мобілізувати різнопланові суспільні ресурси з метою досягнення визначених воєнно-стратегічних цілей, впливає на всі підсистеми, сукупність яких власне й утворює політичну систему суспільства – інституційну, нормативну, функціональну, комунікативну, духовно-

культурну (культурно-ідеологічну)³. Разом з тим, існує суттєва різниця в глибині й інтенсивності подібного впливу. Розглянемо цю різницю більш докладно.

Гібридна війна – інституційна підсистема. Насамперед, слід вказати на фундаментальний вплив гібридної війни на державу як базовий політичний інститут суспільства, що є головним актором воєнно-політичних відносин. Знищення (послаблення) держави-ворога було й залишається метою будь-якої війни, в тому числі гібридної. Саме тому в сучасних умовах жоден державний орган країни, втягнутої у війну, не залишається ізольованим від гібридних впливів супротивної сторони. При цьому слід розрізняти суттєву різницю між поведінкою держави в умовах гібридної війни ХХІ ст. та війн попередніх епох. В умовах лінійних, чітко структурованих війн історичного минулого, що ґрунтувалася на традиційній дихотомії «наша батьківщина – зовнішній ворог», державна реакція на збройний напад мала риси причинно-наслідкової зрозумілості, організаційної однозначності, легітимної концентрації владних повноважень в єдиному центрі, ідеологічного забезпечення власних дій та пропагандистського висміювання дій ворога тощо. Гібридна війна руйнує подібні смислові співвідношення. Саме поняття «ворог» виявляється неоднозначним, мінливо-розмитим, таким, що набуває не лише зовнішніх, а й внутрішніх форм практичного втілення. «Чорно-біле» сприйняття війни, запозичене з минувшини, не дозволяє надійно рефлексувати сутнісні характеристики гібридного різновиду воєнних дій та адекватно на них реагувати.

За таких умов держава поставлена перед необхідністю створювати нестандартні варіанти владної реакції на гібридні небезпеки. Умовно кажучи, міністерства «оборони», «культури», «науки», «аграрного виробництва», «транспорту», «енергетики» та ін. центральні органи виконавчої влади за мінливих воєнно-політичних обставин будують різні взаємозалежності та субординаційні співвідношення з метою організації протидії противнику. Особливого значення набувають державні органи, причетні до інформаційної сфери. Державні мас-медіа в будь-якому випадку посилюють увагу

до безпекових та оборонних питань. Враховуючи необхідність посилення пропагандистського впливу на інші країни (насамперед на державу-агресора), підвищеного значення набуває центральний орган виконавчої влади з питань інформаційної політики.

Слід вказати й на те, що в умовах переходу гібридної війни до активної фази ведення комбінованих дій держава, проти якої здійснюється «гібридна агресія», може створити особливі органи державного управління, наділені додатковими повноваженнями. По аналогії з минулими воєнно-історичними подіями це може бути ставка верховного головнокомандувача, склад та повноваження якої визначаються заздалегідь (в умовах мирного часу), проте коригуються з урахуванням специфіки гібридної війни.

Відбуваються масштабні інституційні перетворення в межах сектору безпеки і оборони. До ведення бойових дій залучаються сили резерву. Оголошується повна чи часткова мобілізація. Розгортаються нові частини й з'єднання. Конкретизуються ті його складники, які в довоєнний період могли позначатися лише в загальних рисах. Зокрема, чітко можуть бути названі такі державні структури, як «координаційний орган з питань розвідувальної діяльності» або «центральный орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику». Крім того, залежно від масштабу поширення «гарячих» бойових дій як складника гібридної війни можуть створюватися особливі органи державного управління на місцях на кшталт воєнно-цивільних адміністрацій. Подібні перетворення досить ґрунтовно пояснюються в межах теорії раціонального вибору, яка обґрунтовує значення політичних інститутів, виходячи з їх здатності вирішувати проблему колективної дії (в даному випадку – колективної участі держави і суспільства у веденні оборонних або наступальних дій⁴).

Гібридна війна змушує державу до традиційних механізмів впливу на соціальне середовище (права, примусу, ідеологічного виховання населення, апелювання до історичного минулого) додавати нетрадиційні, нестандартні, навіть несподівані способи збереження політичної системи в її конституційно визначеному форматі. Такими

способами дедалі частіше стають демонстрація єдності з цивілізованим світом у протистоянні глобальним загрозам і небезпекам, отримання підтримки з боку авторитетних держав та міжнародних організацій, опора на продержавницьку позицію національної діаспори, активна боротьба за звільнення з полону та ув'язнення співгромадян тощо. Подібну «гнучкість мимоволі» демонструють й інші складники інституційної підсистеми – політичні партії, суспільно-політичні організації, мас-медіа, профспілки, навіть релігійні об'єднання, що прямо чи опосередковано залучені в події гібридно-силової взаємодії сторін.

Гібридна війна – нормативна підсистема. В даному випадку слід вказати на високу динаміку змін політико-правових норм, спрямованих на регламентацію діяльності політичної системи, її складників, суспільства в цілому. Якщо в умовах мирного часу правові (законодавчі) приписи, якими керується суспільство, доповнюються «неписаними» правилами поведінки соціальних груп та окремих індивідів, то в умовах гібридної війни відбувається двояке зміщення акцентів у правовому регулюванні суспільних відносин: а) норми права отримують безумовний пріоритет порівняно з «неписаними» регуляторами людської життєдіяльності (традиціями, моральними приписами, культурними стандартами), хоча й не відмінюють їх повністю; б) відбувається динамічне оновлення правових вимог, оскільки швидкозмінний характер гібридних впливів стимулює відмову від попередніх та вироблення нових нормативно-правових стандартів ставлення соціальних суб'єктів до воєнно-політичних реалій.

При цьому до традиційних нормативно-правових актів (законів, указів, постанов, рішень, розпоряджень) можуть додаватися документи, існування яких у «догібридний» період є неможливим. Такими документами можуть стати накази верховного головнокомандувача, директиви ставки верховного головнокомандувача, рішення воєнно-цивільних адміністрацій та ін. Цілком природно, що це потребує оперативного роз'яснення природи нових документів, їх регулятивних можливостей, співвідношення «нових» й «старих» правових приписів, терміну дії нововведених актів тощо. Особливо

ретельного пояснення потребують моменти, пов'язані з обмеженням прав і свобод людини⁵. Цілком вірогідно, що їх обмеження на політично виправданий період (до перемоги) може бути з розумінням сприйняте більшістю населення. Проте невиправдане затягування подібних обмежень створить передумови системного порушення демократичних принципів взаємодії держави і суспільства, що своїм наслідком матиме ствердження авторитарного режиму.

Гібридна війна – функціональна підсистема. Конституції практично всіх держав сучасного світу функції забезпечення національної безпеки і оборони покладають на легітимні владні органи. При цьому особлива відповідальність покладається на главу держави, який у президентських та президентсько-парламентських (парламентсько-президентських) республіках в умовах мирного часу як правило очолює раду національної безпеки і оборони, а в умовах воєнного – ставку верховного головнокомандувача.

При цьому слід вказати на відсутність загрози узурпації воєнно-політичних повноважень вищими державними керівниками, діяльність яких відповідає канонам демократії. Так, за мирних умов еволюції політичної системи складається своєрідний баланс «зон відповідальності» держави та громадянського суспільства. В демократичних країнах держава свідомо поступається частиною своїх функцій (повноважень) на користь громадських об'єднань⁶. На противагу цьому в авторитарних (тоталітарних) політичних системах влада залишає у своєму розпорядженні більшу частину управлінських можливостей, будуючи відносини з місцевими громадами на засадах їх значної (критичної) залежності від політичного центру. При цьому авторитарне ставлення до воєнно-політичних процесів вимагає, щоб функції забезпечення безпеки та оборони залишалися «виключно державними», такими, що не підлягають делегуванню місцевим громадам або іншим елементам громадянського суспільства.

В умовах гібридної війни (особливо при баченні перспектив поразки в ній) як демократична, так і авторитарна влада свідомо закликає всі патріотично налаштовані сили до посилення збройного опору, спрямованого проти агресора (окупанта). Всіляко стимулю-

ються добровольні збройні формування, підпільні структури, підрозділи місцевої самооборони, волонтерський рух, інформаційний спротив, налагодження каналів зовнішньої допомоги тощо. Як наслідок, відбувається деєтатизація воєнної практики, активне залучення широких верств населення до оборонної діяльності.

Разом з тим, подібне делегування повноважень в умовах авторитаризму є вимушеним, а відтак тимчасовим. Перемога в гібридній війні як правило увінчується швидким відновленням першості держави у забезпеченні безпеки і оборони. Ключовим суб'єктом підтримання належного рівня обороноздатності залишається воєнна організація держави, яка не потребує широкої опори на зацікавлену громаду. Збройні структури громадянського суспільства ставляться перед необхідністю демілітаризації та повернення до невоєнних форматів виразу своєї політичної активності. Демократичні системи у повоєнний період навпаки зберігають можливість демократичного впливу зацікавленої громади на вироблення та реалізацію безпекової і оборонної політики. Тісна взаємодія держави і громадянського суспільства з цих питань відбувається у форматі сектору безпеки і оборони.

Гібридна війна – комунікативна підсистема. Взаємодія елементів політичної системи (окремих підсистем) між собою, а також із зовнішнім середовищем є досить розгалуженою та динамічно змінюваною. Як правило, її глибина та формат визначаються відносинами між главою держави та легітимними гілками влади (законодавчою, виконавчою, судовою), центральною та місцевою владою, інститутами держави та іншими учасниками політичного спілкування (партіями, опозиційними силами, суспільно-політичними рухами, етнонаціональними, конфесійними спільнотами, засобами масової інформації тощо). При цьому вирішується ключове питання: хто, коли, у який спосіб бере участь у розподілі та реалізації політичної влади⁷.

Вплив гібридної війни на дану підсистему призводить до кількох важливих наслідків: всередині політичної системи відбувається швидка селекція політичних суб'єктів на основі їх ставлення до цілей війни, можливостей участі в ній та способів діяльності у прак-

тичних воєнних акціях. Суб'єкти, що висловлюють сумнів у можливості перемоги й навіть вітають противника, набувають статусу позасистемних елементів, діяльність яких має бути негайно припинена, а їх лідери – постати перед політичною (кримінальною) відповідальністю за антидержавні дії. Так само не вітається невизначеність окремих учасників політичного процесу, що демонструють недоречний пацифізм («ми за мир», «кому потрібна ця війна?» та ін.). Від них вимагається швидке ототожнення або з державно-патріотичними силами, що прагнуть перемогти, або з супротивною стороною. В останньому випадку вони також знищуються як повноцінні суб'єкти політичної системи.

До цього варто додати, що комунікативна підсистема активно розвивається й за межами національних кордонів. На її основі відбувається формування сукупності політичних суб'єктів (держав та міжнародних організацій), що кваліфікуються як союзники, нейтральні сили або противники (вороги) в контексті перебігу конкретної гібридної війни.

Гібридна війна – духовно-культурна (культурно-ідеологічна) підсистема. Мається на увазі вплив конкретних воєнних подій та війни в цілому на духовне самопочуття учасників батальної взаємодії, складовою якою є їхній чуттєво-емоційний стан. Дана підсистема практично не підлягає уніфікації відповідно до державно визначених стандартів, хоча практично всі тоталітарні режими прагнули змінити людську свідомість, її духовно-культурні та ідеологічні показники до вигляду, який би задовольняв правлячу силу.

Разом з тим, підсистема тісно пов'язана з особливостями масової політичної культури, а також співвідношенням раціональних та ірраціональних складників колективної та індивідуальної політичної свідомості. Здатність політичної системи активно протистояти небезпекам гібридної війни та здобувати успіхи своїм наслідком має домінування позитивних (героїко-патріотичних, визвольних, переможних) культурно-ідеологічних утворень, що формують загальне духовне піднесення народу⁸. Й навпаки: вразливість політичної системи, яка програє гібридну війну та ставить під сумнів майбутнє

держави, суспільства, нації призводить до протилежного результату. Апатія, фаталізм, зневіра, внутрішня спустошеність людини є живильним середовищем для формування відчуття поразки, яка і є метою гібридного різновиду бойових дій з боку противника.

Таким чином, загальний вплив гібридної війни на політичну систему суспільства є беззаперечним. Політична система, використовуючи свій адаптивний потенціал, неминуче змінюється в структурному, функціональному, комунікативному, нормативному тощо сенсі. Спрямованість та інтенсивність подібних змін залежить від низки чинників, головними з яких є стійкість політичної системи, доповнена елементами гнучкості, цільові орієнтири та ресурси нападаючої сторони, а також зовнішньополітичний контекст розгортання та розвитку воєнних подій, насамперед реакція міжнародних безпекових систем та дії воєнно-політичних союзників держави-агресора та держави, що змушена оборонятися.

1. *Світова гібридна війна: український фронт: монографія* / за заг. ред. В.П. Горбуліна. Харків: Фоліо, 2017. С. 19. 2. Там само. 3. *Кривошеїн В.* Політична система // *Політологія: навчальний енциклопедичний словник-довідник для студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації* / за наук. ред. Н.М. Хоми. Львів: «Новий Світ – 2000», 2014. С. 506. 4. *Стойко О.М.* Трансформація політичних інститутів у сучасних перехідних суспільствах: монографія. Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2016. С. 35. 5. *Алямкін Р.В.* Міжнародно-правовий режим захисту прав людини під час внутрішніх збройних конфліктів. URL: file:///C:/Users/ADmin/Downloads_2014_6_12.pdf. 6. *Рудич Ф.М., Балабан Р.В., Ганжуров Ю.С.* та ін. Політична система та інститути громадянського суспільства в Україні: навч. посіб. Київ: Либідь, 2008. С. 5-49. 7. *Макаренко Л.П.* Політична комунікація у демократичних процесах в Україні: монографія. Київ: КИЙ, 2017. С. 19. 8. *Абрамов В.І.* Духовність суспільства: методологія системного вивчення: монографія. Київ: КНЕУ, 2004. С. 58-60.

Krutij Vadym. Changes in the political system of society in a hybrid war

A hybrid war affects all subsystems of the political system of society - institutional, normative, functional, communicative, spiritual and cultural (cultural-ideo-

logical). However, there is a significant difference in the depth and intensity of such influence.

There is a fundamental influence of the hybrid war on the state as the basic political institution of society, which is the main actor of military-political relations. Destruction (weakening) of the enemy state was and remains the goal of any war, including hybrid war. Under these conditions, the state is faced with the need to create versatile variants of the power response to hybrid hazards. As a rule, special government bodies are created with additional powers. There are large-scale institutional transformations within the security and defense sector. For the conduct of hostilities, the forces of reserve are involved. Full or partial mobilization is announced. New parts and connections are deployed. Additional elements of the security and defense sector can be created.

There are changes in the regulatory legal subsystem. Orders of the supreme commander-in-chief, directives of the supreme commander-in-chief, decisions of military-civilian administrations, etc. may be added to traditional normative legal acts (laws, decrees, resolutions, decisions, orders).

The functional subsystem is also in a state of massive changes. The authorities deliberately urge all patriotic forces to strengthen armed resistance against the aggressor (occupation). Volunteer armed formations, underground structures, local self-defense units, volunteer movements, information resistance, establishment of foreign aid channels, etc. are strongly stimulated. As a result, there is a deetatization of military practice, an active involvement of the general population in defense activities.

The communicative subsystem feels no less dynamic changes. Inside the political system there is a rapid selection of political actors based on their attitude to the objectives of the war, the opportunities for participation in it and the ways of working in practical military actions. Subjects expressing doubts about the possibility of victory, and even congratulating the enemy, acquire the status of non-systemic elements, whose activities should be stopped immediately. Their leaders have to face political (criminal) responsibility for anti-state actions.

The spiritual and cultural subsystem is connected with the peculiarities of mass political culture, the rational and irrational components of collective and individual political consciousness. The ability of the political system to actively resist the dangers of the hybrid war and to succeed in its consequence is the domination of positive (heroic-patriotic, liberation, victorious) cultural-ideological entities that form the

general spiritual uplift of the people. The vulnerability of the political system, which loses the hybrid war and questions the future of the state, society, and nation, leads to the opposite result. Apathy, fatalism, despondency, internal emptiness of a person are a nourishing environment for the formation of a feeling of defeat, which is the goal of a hybrid variety of hostilities on the part of the enemy.

The overall impact of the hybrid war on the political system of society is indisputable. The political system, using its adaptive potential, inevitably changes in the structural, functional, communicative, normative, and so on. The direction and intensity of such changes depends on the stability and flexibility of the political system, target orientations and resources of the attacking party, as well as the foreign policy context of the deployment and development of military events.

Keywords: political system of society, political institutions, political norms, political functions, political communications, political consciousness, hybrid war.